

I. DÜNYA SAVAŞI'NDAN MİLLİ MÜCADELE'YE VATAN SAVUNMASINDA YENİŞEHİRLİLER

Seher BOYKOY*

Özet

Tarihimizde 1912-1922 yılları, Balkan Savaşları'ndan Milli Mücadele'nin sonuna kadar süren 10 yıllık savaş dönemini kapsamakta ve Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine tanıklık etmektedir. Türk Milletinin ölüm kalım mücadelesi verdiği bu dönem, büyük toplumsal sıkıntı ve huzursuzluklarla geçen bir süreç olmakla birlikte; Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasına giden yolda önemli kilometre taşlarını teşkil etmiştir.

20. yüzyıl başlarındaki bu uzun savaş yılları, sosyal tarih perspektifinden bakıldığında, önemli miktarda yetişmiş ve kalifiye insan gücünün cephelerde yitirilmesine yol açmıştır. Bu süreçte Türk ordusunun esasını teşkil eden Anadolu halkı, vatan savunmasına katılmayı kutsal bir görev bilmiş; büyük sıkıntılar ve yokluklar içerisinde canı pahasına her türlü fedakârlığa katlanmıştır. Vatan savunmasında verilen sayısız şehitlerimiz, yokluklar içerisindeki Türk insanının, bağımsızlık uğrunda gösterdiği emsalsiz fedakârlığın timsali ve Türk milletinin gurur abidesi olmuşlardır.

Bu nedenledir ki, vatan savunmasında şehit olanlar üzerine yapılacak çalışmalar, bizleri yaşanmış tarihimize götürecek ve o günlerin havasını gerçekçi bir şekilde kavramamızı sağlayacaktır. Bu suretle, içinde yaşadığımız toprakların ne fedakârlıklarla korunmuş olduğunu izlerken; aynı zamanda bu toprakları canı pahasına koruma sorumluluğunu da üzerimizde taşımış olacağız.

Hazırladığımız bu makalede, Türk milletini derinden etkileyen ve büyük kayıpların verildiği I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele sürecinde Bursa Yenişehir ilçesindeki şehitler tespit edilecek ve değerlendirilecektir. Yenişehirli şehit listelerinin tespitinde yararlanılan temel kaynak ise, Milli Savunma Bakanlığı'nın (MSB) yayımladığı Şehitlerimiz adlı beş ciltlik yayının Bursa'yı kapsayan ikinci cildi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele, Yenişehirli Şehitler, Müstecip Onbaşı, Yenişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.

* Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Dr.

Abstract

In our history, the years of 1912-1922 covers the period of 10-year war which lasted from the end of the Balkan Wars to the Turkish National War and testifies to the process of collapse of the Ottoman Empire. The period of the Turkish nation was fighting for its life or death, is a process experiencing the great social distress and unrest and also has constituted significant milestones on the path to the establishment of the Republic of Turkey.

The long war years in the early twenty century has led to the loss a significant amount of trained and skilled manpower in the fronts. In this process, the people of Anatolia that formed the basis of the Turkish army knew a sacred duty to participate in the defense of the country. The numerous martyrs in defense of homeland have become the symbol of unique sacrifice of the Turkish people within shortages and the paragon of proud of the Turkish nation.

The works to do on those killed in defense of homeland, will lead us to our history and will provide a realistic grasp of those days. In this way, we will understand the land that we live in be preserved with great sacrifices.

In this article, the martyrs in district of Yenişehir of Bursa in the process of the Balkan Wars, World War I and the Turkish National War will be determined and assessed. The basic source using in this article, Martyrs Book published by the Ministry of National Defense in 5 volume. This book's 2. volume covers the Bursa District.

Key Words: *The First World War, Turkish National War, Martyrs of Yenisehir, Mustecip Corporal, National Association of Self-Defense of Yenisehir.*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin 20. yy başlarında yaşadığı yoğun savaş sürecinin temelinde, 1815'te Viyana Kongresi'nde adı konulan ve Osmanlı Devleti'nin parçalanma projesi olan "Şark Meselesi" (Doğu Sorunu) yer almıştır¹. Hıristiyan Avrupa ve Müslüman Türk mücadelesi olarak şekillenen Doğu Sorunu, Avrupalı devletlerin, Avrupa ve Anadolu topraklarındaki Türk varlığına son vermek, bu bölgelerde siyasi, iktisadi, kültürel olarak kendi nüfuzlarını kurmak politikalarının uzantısı olmuştur.

Doğu Sorunu doğrultusunda, Balkan Yarımadası toprakları, Rusya ve Avusturya; Arap Yarımadası ve Ortadoğu toprakları, İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya; Boğazlar ise, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz sahaları olarak belirlenmiştir. Osmanlı toprakları üzerindeki bu paylaşım mücadelesinde çatışan çıkarlar, Osmanlı'nın bir süre daha varlığını korumasını sağlamıştır². Bu süreçte Osmanlı

1 Doğu Sorunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Raif Karadağ, *Şark Meselesi*, Nida Yay., İstanbul, 1971.

2 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1993, s.51-54.

coğrafyasında yaşayan azınlıklar da, Avrupalı Devletler diplomasisinin önemli bir parçasını teşkil etmiştir. Bu paylaşım projeleri, 1789 Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının etkisiyle birleşince, Balkan topraklarında büyük kargaşa ve huzursuzlukları ortaya çıkarmış; Balkan coğrafyasının devletten kopuş sürecini belirlemiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele, 19. yüzyıldan itibaren uygulamaya konulan Doğu Sorunu projesinin uygulama safhalarını teşkil etmiştir. Bunun ilk aşaması olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile, Osmanlı Devletinin Balkanlardaki varlığına büyük bir darbe indirilmiştir.

Balkan toprakları açısından bu projenin ikinci önemli halkasını, Balkan Savaşları oluşturmuş; bu savaşlar sırasında, Balkan coğrafyasında büyük kayıplar verilmiştir. Balkanlarda Türk nüfuzunun kırılmasından sonra sıra, Anadolu topraklarına gelmiştir. I. Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi sonrasında da, Türklerin Anadolu'daki varlığı hedef olarak seçilmiştir. Mondros Mütarekesini izleyen dönemde Türk Milletinin Mustafa Kemal önderliğinde işgal güçlerine karşı verdiği Milli Mücadele Hareketi ise, Anadolu topraklarına sahip Türk vatanının parçalanma projesini tarih sahnelerine gömmüştür.

1. Dünya Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nda Yenişehirliler

Emperyalist Batılı Devletlerin Doğu Sorunu doğrultusunda izledikleri politikaların önemli bir halkasını, 20. yüzyıla damgasını vuran I. Dünya Savaşı teşkil etmiştir. Balkan Savaşlarında verilen kayıplar, Avrupalı Devletleri cesaretlendirmiş; Osmanlı topraklarının paylaşılması yolundaki diplomasisine ivme kazandırmıştır.

Sanayi Devriminin getirdiği sonuçlar ve milliyetçilik akımı, savaşın genel sebeplerini oluştururken, savaşa giren devletlerin çıkarları, savaşın özel sebeplerini hazırlamıştır. İngiltere'nin Uzakdoğu yol güzergâhının güvenliği ve Ortadoğu enerji kaynaklarına yönelik niyetleri, Fransa'nın Katolikleri himaye adı altında Ortadoğu'da nüfus kurma çabaları, Almanya ve Fransa arasındaki Alsas- Loren sorunu, Rusya'nın Panslavizm (Slav Birliği) ile Balkanlarda yayılma politikası izlemesi, Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'da nüfuz kurma çabası, İtalya'nın "Mare nostrum (Bizim Deniz)" diye adlandırdığı Akdeniz'e hâkim bir devlet olmak istemesi, Osmanlı Devleti'nin ise kaybettiği yerleri geri almak istemesi bu özel sebepler arasında yer almıştır³.

1914 yılına gelindiğinde itilaf ve ittifak blokları kurulmuş; savaşın genel ve özel sebepleri hazırlanmıştır. 28 Haziran 1914 günü, Avusturya-Macaristan veliahdı Arsidük François Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi ise, çıkmak üzere olan savaşı başlatan gelişme olmuştur. Bunun üzerine, Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan etmiş; bu savaşta Rusya Sırbistan'ın, Almanya da Avusturya'nın

3 Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yay., Ankara, 1990, s.73-74.

yanında yer almıştır. Böylece savaş, kısa sürede dünya savaşı niteliği kazanmaya başlamıştır.

Osmanlı coğrafyasının paylaşılması, büyük güçleri dünya savaşına sürükleyen temel faktör olduğu için, Osmanlı'nın, kendisinin hesaplaşıldığı böyle bir dünya savaşından ve bu savaş sonrasında ortaya çıkacak yeni düzenden doğrudan etkilenmesi kaçınılmaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte Almanya da, yeni cepheleler açılarak kendi yükünün hafifletmek ve Osmanlı padişahının halifelik nüfuzundan yararlanarak İngiliz sömürgelerindeki Müslümanları etkilemek amacıyla Osmanlı'nın kendi yanında savaşa girmesini desteklemektedir⁴. Bu savaşta Osmanlı Devleti, Süveyş Kanalı'nın denetimini ele geçirirse, İngiltere sömürgelerine giden yol da kapatılmış olacaktır.

Osmanlı Devletinin dünya savaşına girmesine yol açan olay ise, Akdeniz'de İngilizlerden kaçan Goben ve Breslav adlı -bu gemilere daha sonra Yavuz ve Midilli isimleri verilmiştir- iki Alman savaş gemisinin boğazlardan geçerek, Karadeniz'de Rus donanmasına ve Sivastapol, Odesa ve Kefe limanlarına 29 Ekim 1914'te saldırması ve buradaki iki Rus, bir Fransız gemisini batırması olmuştur⁵. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya, Kasım başında Osmanlı Devletine savaş ilan etmiş; böylece, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın müttefiki olarak, Osmanlı'nın sonunu getirecek olan dünya savaşına girilmiştir⁶.

Bu savaşta Osmanlı orduları, Alman müttefiki olarak dört yıl boyunca pek çok cephede -Şark Kafkas, Irak, Çanakkale, Galiçya, Filistin, Romanya-savaşmak zorunda kalmıştır. Ancak sevk ve idareden kaynaklanan hatalar, lojistik imkânsızlıklar ve diğer sebeplerden dolayı savaşılan cephelerde istenilen başarı sağlanamamış; büyük kayıplar verilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndaki başarısızlıkların istisnası, Çanakkale'de kazanılan büyük zaferdir.

Çanakkale Zaferi, I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun kahramanca mücadelesi ile kazanılan bir kahramanlık destanı olmuştur. Bu savaşta kazanılan Türk zaferi, Mustafa Kemal'i Türk ve Dünya kamuoyuna tanıtmış; kendisinin önderliğinde başlayan Milli Mücadele Hareketinin başarıya ulaşmasında moral destek sağlamış ve yeni devletin kurulmasına giden süreçte belirleyici olmuştur. Öyle ki, 18.yy.dan itibaren Osmanlı Devleti'nin sürekli gerileyişi ve savaşlardaki yenilgiler, Türk insanının psikolojisi üzerinde olumsuz tesirler bırakmıştı. Balkanlarda uğranılan hezimet, bir bakıma Çanakkale Savaşı ile dengelenmiş oluyordu.

I. Dünya Savaşı sonunda galip devletlerle mağlup devletler arasında ateşkes anlaşmaları ve barış anlaşmaları imzalanmıştır. Bu süreçte Osmanlı devleti

4 Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, İstanbul, 1992, s.380-384.

5 Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Giriş*, Ankara, 1970, s.85.

6 Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşına Girişimizle İlgili Tartışmalar ve Yeni Belgeler", *Tarih ve Toplum*, S. 114, Haziran 1993, s.20-21.

ile de, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşması yapılmıştır. Gerek bu anlaşma, gerekse temelleri Paris ve San Remo'da atılan Sevr Barış Anlaşması, Osmanlı'nın mağlubiyetini tescil etmekle birlikte; Anadolu'da Türk siyasi varlığına tamamen son vermeyi ve bağımsız bir devletin varlığını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bu koşullara tepki olarak gelişen ulusal hareket ise, büyük devletlerin bu planlarının sonunu getirecektir.

Bu süreçte ülkenin genel yapısına bakıldığında, 19. yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında yaşanan ekonomik çöküntü, toplumsal huzursuzluklar, uzun süren savaşların getirdiği yıkıntılar nedeniyle, ülkede faaliyette olan birçok iş sahasının kapandığı, üretken erkek nüfusun azaldığı görülmektedir. Var olan kaynakların büyük ölçüde ordunun hizmetine sunulması da, bu kaynakların büyük ölçüde tükenmesine sebep olmuştur.

Savaş yılları, Bursa ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş; savaş nedeniyle yaşanan koza mahsulü ve ipek fiyatlarındaki düşme, ipek üretim merkezi olan Bursa'daki fabrikaların üretimine olumsuz yansımıştır. 1913-1915 Sanayi Sayımına göre, bu dönemde Bursa'da, 41 ham ipek imalathanesi, evlerde ayakla işletilen 90 mancınık, bu imalathanelerden elde edilen ipeği dokuyan 5 fabrika bulunmaktadır. Sermaye kesiminin etnik bileşimi açısından ise, Milli Mücadele öncesinde imalathanelerin ve dokuma fabrikalarının önemli kısmının, Osmanlı ekonomisine egemen duruma gelen yabancılar ile Müslüman olmayan Ermeni, Rum ve Musevilerden oluşan azınlıklar tarafından işletildiği görülmektedir. 1915 yılındaki sayıma göre, Bursa'daki 41 iplikhaneden 33'ü ve 5 ipekli dokuma fabrikasından 4'ü bu kesime ait bulunmaktadır⁷. Bursa ve çevresinin ticaret etkinliği de bu kesimin elindedir.

Savaş yıllarının ortaya çıkardığı bu tablo içerisinde Anadolu insanı ise, tüm yokluklara rağmen genci-ihtiyarı, kadını-erkeği, çocuğu çocuğu ile vatanı için cepheye koşmuştur. Çalışmamız esnasında 15-16 yaşlardaki insanların cepheye gittiklerinin tespit edilmesi, bu savaşlar sırasında Anadolu'da insan kaynağının ne derece tükenmiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Anadolu insanına, ordu mevcudu ve donanımı bakımından kendilerinden çok üstün kuvvetler karşısında zaferi kazandıran güç ise, vatan aşkı ve bağımsızlık azmi olmuştur.

Uzun savaş yılları, cepheye eşini, oğlunu, kardeşini gönderen ve cephe gerisinde yaşam mücadelesi veren insanlar için de büyük sıkıntılarla geçmiştir. Bu süreçte en büyük sıkıntı ise, yokluklar nedeniyle hat safhaya varan yiyecek ve geçim sıkıntısı olmuştur. Hatta fakirlik o düzeye varmıştır ki, asma çubukları, meşelerdeki pelitler yiyecek maddesi olarak kullanılır hale gelmiş; aile fertleri, katıksız kuru ekmeği paylaşmak zorunda kalmış; yokluk içerisinde evine yiyecek temin etmeye

7 *Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları İstatistikleri*, Haz. Gündüz Ökçün, Hil Yay., İstanbul, 1984, s.140-141. I. Dünya Savaşının başladığı 1914'te Bursa ve Ertuğrul (Bilecik) sancaklarından oluşan Hüdavendigar vilayetinde yaklaşık olarak 475 bin Müslüman, 75. bin Rum, 59. bin ermeni, 5. 000 de Yahudi yaşamaktaydı. Bursa bu dönemde İstanbul ve İzmir'den sonra, nüfusuna göre 3. büyük Osmanlı kenti olmuştur.

çalışan Anadolu kadınlarının yükü daha da artmıştır. O günlerde yaşanan bu sıkıntıları, Çanakkale’de aile büyüklerinden kayıplar vermiş sözlü tarih tanıklarının anlatılarından izlemek mümkündür⁸.

Bursa, I. Dünya Savaşında Çanakkale Zaferine, Merkez Jandarma Taburunun⁹ düşman güçlerine karşı gösterdiği direniş ve bu cephede verdiği çok sayıda şehit ile adını yazdırmıştır. Nitekim Bursa, Çanakkale Savaşında en fazla şehit veren il olmuştur. Çanakkale’de verilen şehit sayısı, diğer savaşlarda kaybedilen Bursalı şehitlerle kıyaslanmayacak kadar büyük bir oran teşkil etmektedir.

Bursa, Çanakkale Savaşlarına bu şekilde damgasını vururken; Yenişehir ilçesi de, hem bu cephede verdiği şehitler, hem de kendisi Yenişehirli olan Müstecip Onbaşı ile bu zafere adını yazdırmıştır. 1884 yılında Yenişehir’in Orhaniye köyünde doğan Müstecip Onbaşı, I. Dünya Savaşı’nda Çanakkale’de görevlendirilmiş; Müttefiklerin 18 Mart 1915’te Çanakkale Boğazını geçme girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra, Marmara’ya geçen düşman denizaltılarının batırılmasında önemli rol oynamıştır. Fransız bandıralı Tourquoise (Firuze) adlı denizaltı, 22 Ekim 1915 gecesi Boğaz’dan Marmara’ya geçtiği sırada, Müstecip Onbaşı, nişan alarak bu denizaltıyı vurmuştur. Bu başarısından dolayı da kendisine, savaş madalyası ve bir altın saat verilmiştir. İstanbul’a çekilen denizaltıya da, 10 Kasım 1915’te Müstecip Onbaşı adı verilmiştir¹⁰.

1.1. Dünya Savaşı’nda Şehit Olan Yenişehirliilerin Listesi¹¹

MSB hazırladığı Şehitlerimiz kitabında, şehit listeleri, yerleşim yeri, yaşı, lakabı, baba adı, doğum ve ölüm tarihi, ölüm yerine göre sınıflandırılmıştır. Bu veriler, dönemin sosyal yapısına ilişkin bazı tespitlerde bulunmak olanağı sağlamaktadır.

8 *Bursa İli Çanakkale Şehitleri Proje Kitabı*, Haz: Fevzi Çakmak, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2008.

9 Bursa Merkez (seyyar) jandarma taburu, İtilaf donanmasının 18 Mart 1915’te, Çanakkale Boğazını geçememesi üzerine, bölgedeki savunmayı desteklemek amacıyla, Gelibolu seyyar jandarma taburu ve 31. alayın bir taburuyla birlikte, Binbaşı Tahsin Bey komutasında Gelibolu yarımadasına gönderilmiştir. 3000 kişilik bu tabur, Anafartalar’da 30 bin İngiliz askerine karşı direniş göstererek, düşmanın geri püskürtülmesini sağlamıştır. Melih Elal, *Çanakkale’de Bursa Jandarma Taburunun İzlerini Ararken*, Bursa Defteri, Eylül 2006, s.161..

10 Yılmaz Akkılıç, “Çanakkale’de Bir Başka Kahraman Yenişehirli Müstecip Onbaşı”, *Bursa Defteri*, Eylül 2006, s.159-160.

11 *Şehitlerimiz, Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, I. Dünya, İstiklal, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik*, C. II, Milli Savunma Bakanlığı Yay, 1998, s.100-207.

İsmail	Ahmet	1304	18.03.1915	Subaşı	Arburnu Muharebesi
Hacı Hasan	Ahmet	1305	24.03.1915	Kavaklı	Kirte Harbinde
Hüseyin	Ahmet	1305	30.03.1915	...	Haydarpaşa Hastahanesi
Mustafa	Ahmet	...	14.04.1915	Selimiye	Arburnu Muharebesi
Ömer	Ahmet	...	17.04.1915	Ayaj	Kirte Harbinde
Ömer	Ahmet	1294	22.04.1915	Selimiye	Kirte Harbinde
Mustafa	Ahmet	1304	22.04.1915	Ajadoğdu	Şişidere'De
İbrahim Çavuş	Ahmet	1290	26.04.1915	...	Şişidere'De
Rüstem	Ahmet	...	28.04.1915	...	Arburnu Muharebesi
Çakar İsmail	Ahmet	...	29.04.1915	Ayaj	Kirte Harbinde
Hasan	Ahmet	1308	29.04.1915	Fethiye	Kerevizdere'De
Hacı Hüseyin	Ahmet	1301	08.05.1915	Çelebi	Kanlıdere
Bekir	Ahmet	1305	25.05.1915	...	Meydan Harbi
Hasan Paşa	Ahmet	1298	26.05.1915	...	Kemikburun Muntakası
Bekir	Ahmet	...	27.05.1915	...	Cemup Grubu Sevk Mecruhlin (Yaralı)Hast.
Mustafa	Ahmet	...	30.05.1915	...	Bombatepesi
Mustafa	Ahmet	1307	30.05.1915	...	Bombatepesi
Mehmet	Ahmet	1299	04.06.1915	Hayriye	Kireçtepe Cıvarı
Musa	Ahmet	1307	09.06.1915	...	Anafartalar Muharebesi
Hüseyin	Ahmet	...	24.06.1915	Mahmudiye	Çanakçı Köyünde
Ahmet	Ahmet	1290	05.07.1915	Akçapnar	...
Sait	Ahmet	1296	28.08.1915	...	Şişidere'De
Ömer	Ali	1308	22.09.1915	Akdere	Şahintepe'De
Mustafa	Ali	...	12.02.1915	Toprakocak	Arburnu Muharebesi
Seyit Ali	Ali	...	14.02.1915	...	Çanakkale
Hasan	Ali	1300	18.02.1915	...	Seddilbahir Muharebesi
Halil	Ali	...	28.02.1915	Fethiye	Arburnu Muharebesi
İbrahim	Ali	1304	29.02.1915	...	Arburnu Muharebesi
Mehmet	Ali	1299	09.03.1915	...	Haydarpaşa Hastahanesi
İsmail	Ali	1296	22.03.1915	...	Gelibolu Hastahanesi
Hüseyin	Ali	1305	05.04.1915	...	Kanlıdere
Hasan	Ali	...	22.04.1915	...	Teryandağfil Çiftliğinde
Abdulkadir	Ali	1309	28.04.1915	Fethiye	Arburnu Muharebesi
Ahmet	Ali	...	01.05.1915	...	Çanakkale Merkez Hastahanesi
	Ali	...	06.05.1915	...	Cemup Grubu Sevk Mecruhlin (Yaralı)Hast.

Almet	Ali	1307	24.06.1915	...	Bombatepesi
Abdullah	Ali	1307	04.07.1915	...	Ismailoğlu Tepesi
Almet	Ali	...	24.08.1915	...	Bombatepesi
Osman	Ali	1290	29.09.1915	Barçın	Kireç Tepede
Ali	Ali Osman	...	28.02.1915	Menteşe	Arburnu Muharebesi
Hasan	Arif	...	17.04.1915	...	Kirte Harbinde
Kadir	Aziz	1300	22.04.1915	Demirboğa	Siğindere'De
İbrahim	Aziz	...	18.09.1915	...	Akbaş Nakliyat Hastahanesi
Murat Mehmet	Bekir	...	28.05.1915	...	Conk Tepe'De
Ali	Bilal	...	15.04.1915	Mahmudiye	Kirte Harbinde
Aziz	Davut	1301	29.02.1915	Akçapınar	Haydarpaşa Hastahanesi
Hacı Halil	Emin	...	12.02.1915	...	Arburnu Muharebesi
Abdi	Emin	1309	05.04.1915	Kızılköy	Siğindere'De
Hacı Mahmut	Emin	1292	22.04.1915	Yeniköy	Siğindere Sırtlarında
Hasan	Emin	1308	29.05.1915	Eyerce	Kumkale
Almet	Ethem	1296	16.08.1915	Akçapınar	Göç Tepesi
Hasan	Eyüp	1303	11.06.1915	...	Kale Merkez Hastahanesi
Mustafa	Galip	1307	25.12.1915	...	35.Fırka Sırtıye Bölüğü
Hacı Mustafa	Hacı Hasan	1299	19.06.1915	Çelebi	Kireçtepe Muharebesi
Çakır Ali	Hakkı	1292	15.02.1915	...	Arburnu Muharebesi
Yusuף	Hakkı	1302	18.02.1915	...	Seddilbahir Muharebesi
Mehmet	Halil	1292	06.03.1915	...	Arburnu Muharebesi
Muhsin Ombaşı	Halil	1294	16.04.1915	Çelebiler	Kirte Harbinde
Hüseyin	Halil	...	17.04.1915	Orhaniye	Siğindere'De
Deli Mehmet	Halil	1291	26.04.1915	Aydoğdu	Süngü Bayırı Muharebesinde
Uzun Ahmet	Halil	1293	27.08.1915	Karaköy	Anafartalar Muharebesi
Almet	Halil	1290	19.09.1915	Orhaniye	Anafartalar Muharebesi
İbrahim	Halil	1297	19.09.1915	Karastl	Arburnu Muharebesi
Abdullah	Hasan	...	12.02.1915	...	Arburnu Muharebesi
İbrahim	Hasan	...	12.02.1915	Fethiye	Arburnu Muharebesi
Ömer	Hasan	1305	12.02.1915	Orhaniye	Arburnu Muharebesi
Ömer	Hasan	...	12.02.1915	Toprakocak	Arburnu Muharebesi
Yusuף	Hasan	...	12.02.1915	Fethiye	Arburnu Muharebesi
Mitlazim	Hasan	...	22.02.1915	Koyunhisar	Seddilbahir Muharebesi
Abdullah	Hasan	1302	26.02.1915	...	Akbaş Hastahanesi

Hüseyn	Hasan	...	29.02.1915	...	Kale Merkez Hastahanesi
Bekir	Hasan	1297	24.03.1915	...	Meydan Harbi
Ali	Hasan	1300	05.04.1915	Mecidiye	...
Abdullah	Hasan	...	12.04.1915	...	Arıburnu Muharebesi
Yusuf	Hasan	...	12.04.1915	Fethiye	Arıburnu Muharebesi
Ibrahim	Hasan	...	13.04.1915	Fethiye	Arıburnu Muharebesi
Hüseyn	Hasan	1308	17.04.1915	...	Seddülbahir De Kereviz Deresinde
Abdullah	Hasan	1302	26.04.1915	...	Akbaş Hst.
Ali	Hasan	1305	03.05.1915	...	11.Fırka Seyyar Hast.
Ali	Hasan	1306	20.05.1915	...	Kale Merkez Hastahanesi
Hüseyn	Hasan	1302	24.05.1915	...	Siğindere Muharebesinde
Mehmet	Hasan	1303	19.06.1915	Terziler	Şimal(Kuzey) Grubu Ağır Yaralı 1.Sey. Hast
Ali	Hasan	1309	13.08.1915	...	Şimal(Kuzey) Grubu Ağır Mecrullu(Yaralı) Hast.
Ömer	Hasan	1309	08.09.1915	...	Siğü Bayırı Muharebesinde
Mustafa	Himmet	1301	28.02.1915	Karacalimet	Tekirdağ Merkez Hastahanesi
İsmail	Hüseyn	1297	18.02.1915	...	Arıburnu Muharebesi
Ibrahim	Hüseyn	1302	18.02.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Hacı Ali	Hüseyn	1290	10.03.1915	Fethiye	Kabatepe De
Recep	Hüseyn	1298	04.04.1915	Çelebi	Domuzderesi
Hasan	Hüseyn	1305	13.05.1915	Fethiye	Bandırma Hastahanesi
İdris	Hüseyn	1304	23.05.1915	...	11.Fırka Seyyar Hast.
Ibrahim	Hüseyn	...	08.06.1915	...	Siğindere Muharebesinde
Osman	Hüseyn	1308	04.08.1915
Osman	Hüseyn	1304	20.09.1915	Çardak	Yusufoçuk Tepesinde
Hacı Hüseyn	Hüseyn	...	22.09.1915	...	15.Fırka Sıhhiye Bölüğü
Ömer	Hüseyn	...	04.10.1915	...	15.Fırka Sıhhiye Bölüğü
Süleyman	Hüseyn Kazım Efenü	...	08.06.1915	...	Arıburnu Muharebesi
Yusuf	Hüsni	1308	26.05.1915	...	Kırınzı Sırt Muharebesinde
Bekir	Ibrahim	1304	25.02.1915	...	Kırte De
Mustafa	Ibrahim	1293	16.04.1915	Menteşe	Ağadere De 11.Fırka Seyyar Hast.
Mehmet	Ibrahim	...	17.04.1915	Toprakocak	Kırte Harbinde
Ali	Ibrahim	1290	28.04.1915	...	Taşkılla Hastahanesi
Mehmet	Ibrahim	1306	03.06.1915	Söylenmiş	Şimal(Kuzey) Grubu Ağır Mecrullu(Yaralı) Hast.
Mehmet Ali	Ibrahim	1302	04.06.1915	Menteşe	Kireçtepe Cıvarı
Ali	Ibrahim	1303	09.06.1915	...	Anafartalar Muharebesi

Mehmet	İbrahim	1303	13.09.1915	Ebeköy	Feriköy Mecruhın (Yaralı)Hast.
Ahmet	İbrahim	1293	14.09.1915	Süleymaniye	Anafartalar Muharebesi
Ömer	İdris	1294	17.05.1915	Rüşadiye	Yeşilsirt Muharebesi
Halil	İdris	1289	17.08.1915	Akçapınar	Göç Tepesi
Zeynullah	İlyas	1304	25.02.1915	Kızıllıhisar	Meydan Harbi
Çakar	İsmail	1303	1915	...	Meydan Harbi
Almet	İsmail	1294	19.02.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Çakır Hasan	İsmail	1303	21.02.1915	Terziler	...
Ali	İsmail	...	26.02.1915	...	Arburnu Muharebesi
Hasan	İsmail	1309	29.02.1915	...	Soğanlı Dere`De
Salih	İsmail	1308	08.04.1915	Kızılköy	Şığındere`De
Hacı Halil	İsmail	1302	10.04.1915	Yarhisar	Arburnu Muharebesi
Ahmet	İsmail	...	18.04.1915	...	Kırte Harbünde
Ahmet	İsmail	1287	22.04.1915	Karasal	Şığındere`De
Mustafa	İsmail	1303	14.06.1915	...	Anafartalar Muharebesi
Ahmet	İsmail	1299	22.09.1915	Menteşe	Şahintepe`De
Mehmet	İsmail	1305	22.09.1915	...	Kerevizdere`De
Ali Osman	İsmail	1290	29.11.1918	...	Çanakkale 14.Kolordu Ağadere H.
Ahmet	İsmet	1295	26.06.1915	Çelebi	Siper Muharebesinde
Ali	Kamil	1306	25.02.1915	...	Süngü Hicumunda
İsmail	Kaşif	...	22.03.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Rüstem	Kazım	1302	28.03.1915	...	Kırte`De
Rıza	Kazım	...	19.04.1915	Barçın	Sarıtepe
İshak	Kazım	1303	25.08.1915	Mecidiye	3.Fırka Seyyar Hastahanesi
Ali Osman	Kerim	...	26.05.1915	Ayaz	Conk Bayırında
Hasan	Mahmut	1302	17.02.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Ali Çavuş	Mahmut	1301	19.02.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
İsmail	Mahmut	1308	16.04.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Duruş	Mehmet	1309	1915	...	Kanlısirt Harbi
Salim	Mehmet	1295	...	Hayriye	Sevk Mecruhın(Yaralı) Hast.
Alaattin	Mehmet
Ömer	Mehmet	1300	18.02.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Hasan	Mehmet	1305	25.02.1915	Kızıllıhisar	Kırte`De
Raşit	Mehmet	1300	11.03.1915	Paşayağla	Arburnu Muharebesi
Hüseyin	Mehmet	1308	21.03.1915	Kavaklı	Haydarpaşa Hastahanesi

Osman	Mehmet	1297	22.03.1915	Kirazlıyayla	Şiğndere`De
Hüseyin	Mehmet	...	29.03.1915	...	Seddilbahir Muharebesi
Hacı Hasan	Mehmet	1306	02.04.1915	Alaylı	Şiğndere`De
İbrahim	Mehmet	1286	26.04.1915	...	Şiğndere`De
Mustafa	Mehmet	1297	26.04.1915	...	Şiğndere`De
Hasan	Mehmet	1308	28.04.1915	...	Ağadere`De 11.Fırka Seyyar Hast.
Hüseyin	Mehmet	1302	29.04.1915	Menteşe	Kırte`De
Mustafa	Mehmet	1303	24.05.1915	...	Şiğndere Muharebesinde
Mustafa	Mehmet	1303	04.06.1915	Mahmudiye	Kireçtepe Cıvarı
Salim	Mehmet	1295	17.07.1915	Hayriye	Cenup Grubu Mecruhın (Yaratı)Hast.
Hacı Ahmet	Mehmet	1306	06.08.1915	Koyunhisar	Şiğndere`De
Mustafa	Mehmet	1302	01.09.1915	Süleymaniye	İsmailoğlu Tepesi Muharebesi
Mustafa	Mehmet Ali	1302	10.09.1915	...	İsmailoğlu Tepesi Muharebesi
Mehmet	Mehmet Ali	1306	03.10.1915	...	Meydan Harbi
Almet	Mehmet Emin	1308	20.03.1915	...	Kırte`De
Hasan	Mehmet Emin	1298	27.04.1915	...	Kırte Harbinde
Hüseyin	Murat	1308	23.03.1915	Reşadiye	Arburnu Muharebesi
Süleyman	Murat	1296	26.07.1915	Burcan	Kireç Tepede
Almet	Mustafa	...	12.02.1915	...	Arburnu Muharebesi
Salih	Mustafa	1291	23.02.1915	Gökçesu	Kırte Harbinde
İsmail	Mustafa	1304	26.02.1915	Sıbaşı	Kırte`De
Hacı Yakup	Mustafa	1302	26.03.1915	...	Arburnu Muharebesi
Mehmet Emin	Mustafa	1304	26.03.1915	...	Kale-İ Sultaniye Merkez Hast.
Ömer	Mustafa	1293	07.04.1915	...	Şiğndere`De
Almet	Mustafa	...	12.04.1915	...	Arburnu Muharebesi
Almet	Mustafa	1304	21.04.1915
Mehmet	Mustafa	1291	22.04.1915	Çelebi	Şiğndere
Osman	Mustafa	1301	25.04.1915	...	9.Fırka Seyyar Hastahanesi
Hasan	Mustafa	...	02.05.1915	...	5.Fırka 4.Seyyar Hastahanesi
Hasan	Mustafa	...	03.05.1915
Hasan	Mustafa	1306	05.06.1915	...	Gümlüsu Yu Hastahanesi
Ali	Mustafa	1296	08.07.1915	Dereköy	Meydan-İ Harpde
Almet	Mustafa	1290	21.07.1915	Kirazlıyayla	Bahriye Merkez Hastahanesi
Ali	Mustafa	1290	12.08.1915	Mecidiye	Kireç Tepede
İbrahim	Mustafa	1296	27.08.1915	Ayaz	Kireç Tepede

Hasan	Mustafa	1310	05.09.1915	İncirli	Meydan Harbi
Osman	Natim	1305	13.06.1915	Selimiye	Anafartalar Muharebesi
Ali	Necip	1302	17.07.1915	...	Arburnun Da Yörük Deresi'nde
Eyjüp	Nezif	...	12.02.1915	Selimiye	Arburnu Muharebesi
Ali	Niyazi	...	22.03.1915	Mahmutiye	Seddülbahir Muharebesi
İsmail	Niyazi	...	17.04.1915	Toprakocak	Kirte Harbinde
Mehmet	Osman	1305	06.03.1915	Yolören	Arburnu Muharebesi
Ali	Osman	1308	24.03.1915	Akdere	Kantlıdere
Delî Mehmet	Osman	1305	04.04.1915	Selimiye	Arburnu Bombatebesi
Yaşar	Osman	1300	19.04.1915	Kirazlıyayla	Gülhane Hastahanesi
Mehmet	Osman	1300	26.05.1915	Yolören	Kemikburun Mıntıkası
Mustafa	Osman	1303	01.06.1915	...	Emrazi Adıye Hastahanesi
İbrahim	Osman	1299	16.06.1915	...	Günlüğü Hastahanesi
Hasan	Osman	1292	15.08.1915	...	Anafartalar Muharebesi
Ali	Ömer	1304	05.04.1915	...	Afyon Karahisar Mecruhın (Yaralı) Hast.
Halil	Ömer	1298	06.07.1915	Fethiye	Meydan Harbi
Halil	Ramazan	...	12.02.1915	Selimiye	Arburnu Muharebesi
Mustafa	Ramazan	1297	06.06.1915	...	Arburnu Muharebesi
Selim	Recep	1304	25.02.1915	Kızılhisar	Meydan Harbi
Mehmet	Recep	1303	23.03.1915	Menteşe	Şğındere'De
Ali	Recep	...	17.04.1915	Karacaahmet	Kirte Harbinde
Ahmet	Recep	1291	22.04.1915	Kozdere	Şğındere'De
İbrahim	Recep	1297	03.08.1915	Barçın	II.Fırka Seyyar Hast.
Halil	Rıza	...	12.02.1915	...	Arburnu Muharebesi
Halil	Rıza	...	12.04.1915	...	Arburnu Muharebesi
Mevlüt	Sadık	...	1915
Hüseyin Çavuş	Sadık	...	23.03.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Osman	Sait	...	12.04.1915	Fethiye	Arburnu Muharebesi
İsmail	Salih	1305	25.02.1915	Aydoğdu	Mahalli Harpde Süngü Hücumunda
Hacı Yunus	Salih	1302	26.05.1915	Paşayayla	Kemikburun Mıntıkası
Seyit Ali	Salih	1301	26.05.1915	...	Kemikburun Mıntıkası
Mevlüt	Salih	1309	26.07.1915	...	Kantlır'Da
İbrahim	Seyit Ali	1300	25.04.1915	Demirboğa	Lapseki Harp Hastahanesi
İsmail	Şileyman	1294	12.03.1915	...	Kale-I Sultaniye Merkez Hast.
Ahmet	Şileyman	1301	07.04.1915	Kavaklı	Şğındere'De

Hasan Hüseyin	Süleyman	...	15.04.1915	Barçın	Kirte Harbinde
Mustafa	Süleyman	1296	17.04.1915	Çelebiler	...
Hasan	Süleyman	1308	29.04.1915	Mecidiye	Kirte Harbinde
İsmail	Süleyman	1294	11.05.1915	Kavaklı	Bahriye Merkez Hastahanesi
Osman	Süleyman	1295	26.05.1915	Reşadiye	...
Ali Osman	Şaban	1299	16.03.1915	...	Kirtenin Şimalin De
Ali	Şerif Efendi	...	12.02.1915	...	Arburnu Muharebesi
Ahmet	Şayyip	1292	03.04.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Ahmet Çavuş	Şükrü	1303	27.10.1915	...	Seddülbahir Muharebesi
Ibrahim	Tevfik	1308	17.04.1915	Mecidiye	Seddülbahir Muharebesi
Ahmet	Veli	1295	23.03.1915	Kavaklı	Kirte De
Hasan	Yakup	1304	25.02.1915	...	Mahalli Harpde Siingü Hücümünde
Hacı Ömer	Yusuף	1307	10.06.1915	...	Meydan Harbi
Osman	Yusuף	1302	12.07.1915	...	Merkeztepe De
Osman	Yusuף	1302	02.09.1915	...	Merkez Tepesi
Mehmet	Yusuף Cemal Efendi	1316	09.06.1915	...	Kayack Deresinde
Mustafa	Yusuף İzzettin Efendi	...	23.04.1915	...	Sığndere De

1.2. Dünya Savaşında Şehit Olan Yenişehirli Üzerine Değerlendirmeler

MSB hazırlamış olduğu listelere göre, I. Dünya Savaşında Yenişehir'den, bütün cephelerde 250'den fazla şehit verildiği görülmektedir. Bu şehitlerin 229'u Çanakkale'de, geriye kalanı ise, diğer cephelerde hayatlarını kaybetmişlerdir. Bunlar arasında kayda geçmemiş, kaydı elimize ulaşmamış, kayıp veya hastalık gibi nedenlerle ölmüş olanların da mevcut olduğu düşünülürse, bu sayının çok üstünde şehit verildiği söylenilebilir.

a. Şehitlerin Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı

Bursa geneli itibariyle, I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi hariç diğer cephelerde yerleşim kaydı bulunan şehitlerin ilçelere dağılımına bakıldığında, Orhaneli, İnegöl, Mustafa Kemalpaşa, Karacabey ve Gemlik ilçelerini, Yenişehir'in izlediği görülmektedir. Bu dağılım, söz konusu yerleşimlerin o zamanki nüfusu ve askere sevkîyat durumu ile bağlantılıdır¹².

Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi hariç diğer cephelerde şehit veren Yenişehir köyleri arasında, Paşayayla, Toprakocak, Alaylı, Subaşı, Mecidiye, Kozdere, Kızılhisar, Osmaniye, Beypınarı, Menteşe yerleşimlerinin adı geçmektedir.

Bursa genelinde olduğu gibi Yenişehir'de de, Birinci Dünya Savaşında en fazla şehit, Çanakkale'de verilmiştir. Çanakkale Savaşı sosyal tarih perspektifinden bakıldığında ise, her iki tarafta büyük insan gücü kaybına yol açmıştır. Çanakkale Zaferi'ndeki insan kaybı, daha sonraki dönemde ve özellikle Milli Mücadele'de ve sonrasında insana ihtiyaç duyulan her alanda kendisini hissettirmiştir. Öyle ki, verilen kaybı, o zamanın tahmin edilen 11-12 milyonluk Anadolu nüfusuna oranladığımızda, 50-60 kişide 1 kişinin, bir başka ifade ile hemen her sülaleden şehit, yaralı veya kayıp verildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Milli Savunma Bakanlığının hazırlamış olduğu Şehitlerimiz kitabının 2. cildinde yapılan taramamızda, Çanakkale Savaşında Bursa'dan 4092 şehit verildiği tespit edilmiştir. Çanakkale Savaşına Bursa merkez ve ilçelerinden katılan 4092 şehidin ilçelere göre dağılımına bakıldığında ise, çoğunluğu merkez ilçeden olmak üzere, en fazla şehidin, Orhaneli'den verildiği, Orhaneli'yi, Mustafakemalpaşa, İnegöl, Karacabey ve Yenişehir'in izlediği görülmektedir. Bu sıralama, I. Dünya Savaşının diğer cephelerindeki dağılıma da uygun düşmektedir. Bu da, nüfus ve sevkîyat faktörünün yansımaları ortaya koymaktadır.

Çanakkale Cephesinde en fazla şehit veren Yenişehir köyleri arasında da, Fethiye, Selimiye, Çelebi, Mecidiye, Menteşe, Kavaklı, Reşadiye, Mahmudiye, Akçapınar, Toprakocak, Barçın, Kızılhisar, Kirazlıyayla yerleşimlerinin adı geçmektedir.

12 Nuri Köstüklü, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadele'ye Şehitler Üzerine Yapılacak Bilimsel Araştırmalarda Metod ve Kaynak Meselesine Dair Bazı Düşünceler", 9. Askeri Tarih Kongresi, 22-24 Ekim 2003, s.213.

b. Şehitlerin İsimlere Göre Dağılımı

Kayıtlardaki Yenişehirli şehit isimlerine bakıldığında, en fazla Mustafa, Mehmet, Ahmet, Halil, Hasan, İbrahim, Osman, Ali isimlerinin geçtiği görülmektedir.

İsimler konusundaki tercihler, aynı zamanda toplumun değer yargılarını ve hayat felsefesini yansıttığından, Yenişehirli şehitlerin sıkça kullandıkları bu isimler, savaş yıllarında bu yörede, geleneksel Türk aile yapısının egemen olduğunu ve Türk-İslam kültürünün izlerinin devam ettiğini açıkça yansıtmaktadır. Bu durum ise, Tanzimat'la birlikte başlayan batılılaşma sürecinde Türk aile yapısındaki dönüşüm sürecinin, 20. yüzyıl başlarında Türk taşrası açısından sınırlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir¹³.

c. Şehitlerin Lakâplara Göre Dağılımı

MSB hazırladığı yayında şehitlerin kullandıkları lakâplar da tespit edilebilmektedir. Bu lakâplar dönemin sosyal yapısına ışık tutarken, aynı zamanda bir sülaleden birden fazla şehit verildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, aynı sülaleden olmayıp, lakâp benzerlikleri olanlar da görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşında Yenişehirli şehitlere ait lakâplar aşağıda sıralanmıştır:

<i>Ömeroğullarından</i>	<i>Keçeoğulları</i>	<i>Uzun</i>
<i>Devecioğullarından</i>	<i>Hacı Ömeroğulları</i>	<i>Hacı Oğullarından</i>
<i>Hacı</i>	<i>Kıbrıs Oğullarından</i>	<i>Kadı Oğullarından</i>
<i>Tek</i>	<i>Salihioğullarından</i>	<i>Musullı Oğullarından</i>
<i>Göğir Oğullarından</i>	<i>Hacıahmet Oğullarından</i>	<i>Çapolcu Oğulları</i>
<i>Molla</i>	<i>Köse Yusuf Oğulları</i>	<i>Çomez Oğullarından</i>
<i>Müezzın</i>	<i>Cafer Oğulları</i>	<i>Muzgo Oğullarından</i>
<i>Karayut Oğullarından</i>	<i>Adil Oğullarından</i>	<i>Kaçal Oğullarından</i>
<i>Sökelı Oğulları</i>	<i>Çerkez</i>	<i>Çerkes Mustafaoğulları</i>
<i>Kaba Sakal Oğulları</i>	<i>Güdüllü Oğulları</i>	<i>Berber</i>
<i>Zeybek</i>	<i>Derviş Oğulları</i>	<i>Hacıhasan Oğullarından</i>
<i>Hacı</i>	<i>Tamış Oğullarından</i>	<i>Şaban Oğulları</i>
<i>Kenarsabanoğulları</i>	<i>Hacımustafa Oğulları</i>	<i>Alemdaroğullarından</i>
<i>Sakinoğulları</i>	<i>Bartınoğullarından</i>	

13 Nuri Köstüklü, *a.g.m.*, s. 208-209.

d.Şehit Düştükleri Cephelere Göre Dağılım

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi hariç, Bursa geneli itibariyle, Şark Kafkas Cephesinde 67, Irak'ta 80, Filistin'de 46, Galıçya'da 52, Romanya'da 34 şehit tespit edilmiştir. I. Dünya Savaşında hangi cephede savaştığı tespit edilemeyenler de mevcut olup, bunların çoğunda ölüm yeri olarak "meydan harbi" ibaresi düştüğü görülmektedir.

Yenişehirli şehitlerin ölüm yerlerine bakıldığında da, bu cephelerde şehitler verildiği, en fazla şehidin Şark Kafkas cephesinde verildiği görülmektedir. Bunlar arasında cephede ölenler yanında; Şark Kafkas Hilaliahmer Erzurum Hastanesi, Romanya Edirne Kaleiçi Hastanesi gibi seyyar hastanelerde de hayatlarını kaybedenler mevcuttur.

Çanakkale Cephesinde verilen şehitlerin, şehit düştükleri yerler açısından tasnifi yapıldığında ise, en fazla Seddülbahir, Arıburnu, Anafartalar, Kitre, Kerevizdere'de şehit verildiği görülmektedir. Bu da bize, çarpışmaların en yoğun olarak bu bölgelerde geçtiğini göstermektedir. Çanakkale'de seyyar hastanelerde ölen çok sayıda şehit kaydı bulunmaktadır.

1944 Yenişehir doğumlu Remzi Sever, kendisiyle 26 Haziran 2007 de yapılan görüşmede, Çanakkale'de dedesi Ali oğlu Niyazi'nin Seddülbahir Muharebesinde şehit düştüğünü belirtirken; yaralıların şu anda Şahindere Şehitliği olarak geçen ve o zamanlar seyyar hastane yeri olan yerde tedavi edildiklerini, ölenlerin hemen gömülüp, tedavi olanların cepheye geri gönderildiğini kaydetmektedir. Yenişehir Barçın köyünden İbrahim Taylar da, amcası Abdullah oğlu İbrahim'in yaralı olarak çadırılı hastaneye getirildiğini ve orada hayatını kaybettiğini belirtmiştir¹⁴.

e. Şehitlerin Yaşlara Göre Dağılımı

Birinci Dünya Savaşında şehitlerin yaş durumu açısından, Yenişehirli en yaşlı şehidin 1289 (1873) doğumlu Hacıömeroğulları lakaplı İbrahim olduğu görülmektedir. Kendisi, 07.12.1915'te Şark cephesinde 42 yaşında şehit olmuştur. Çanakkale cephesinde de, en yaşlı şehitleri, 1290 (1874) doğumlular teşkil etmiştir. Bunlar, 1915 yılında 41 yaşında iken şahadet mertebesine ulaşmıştır.

Yenişehirli şehitler arasında, en genç yaşta olanı ise, 1316 (1900) doğumlu Yusuf Cemal'dir. 1915'te Kayacık deresinde, 15 yaşında iken şehit olmuş olan Yusuf Cemal, Bursa geneli itibariyle de, Çanakkale Savaşının en genç şehididir. 1313 (1897) doğumlu Ramazan oğlu Veli de, 1916 Ağustosunda Galıçya cephesinde, 19 yaşında iken şehit olmuştur. Bu da bize, uzun savaş yılları nedeniyle genç nüfusun büyük ölçüde yitirilmiş olduğunu ve çocuk denecek yaştaki insanların bu savaşlara katıldığını açıkça göstermektedir.

14 Fevzi Çakmak, *a.g.e.*, s.33, 39-40.

2. Milli Mücadele ve Milli Mücadele’de Yenişehirliiler

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi, I. Dünya Savaşı galiplerinin, savaş sırasında Türk topraklarını kendi aralarında paylaşmak için yaptıkları gizli anlaşmaların uygulamaya konulmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim mütareke imzalanır imzalanmaz başlayan işgaller, bu güçlerin emperyalist niyetlerini açıkça ortaya çıkarmıştır.

Milli Mücadeleyi izleyen yıllarda Anadolu, tüm kaynakları tükenmiş, yoksul bir görünüm arz etmektedir. Trablusgarp’tan itibaren neredeyse kesintisiz 10 yıl devam eden savaş, insan kaynağımızı büyük ölçüde tükenme noktasına getirmiştir. Bu nedenle bütün yokluklara rağmen, yeniden bir var oluş mücadelesine girilmesi kolay olmayacaktır.

Batı Anadolu toprakları, mütarekenin belirlendiği paylaşım alanının büyük kısmını teşkil ettiğinden, bu süreçte Bursa ve çevresi de düşman işgaline uğramış; Milli Mücadelenin sıcak yüzü, ortaya çıkardığı askeri ve siyasi hareketlilik, bütün ülke genelinde olduğu gibi Bursa’da da kendini göstermiştir.

Mondros Mütarekesinin imzalandığı sırada Bursa, idarî olarak, Gemlik, Orhangazi, Karacabey, Mudanya, Kirmastı, Orhaneli ilçeleri ve Ertuğrul (Bilecik) sancağının Söğüt, İnegöl, Yenişehir ilçelerini içine alan Hüdavendigâr vilayetinin merkezi durumundadır¹⁵.

Yenişehir, 20. yüzyıl başlarında Hüdavendigâr Vilayeti Ertuğrul (Bilecik) Sancağına bağlı bir ilçedir. İlçenin alanı, 1.700 kilometrekare, toplam nüfusu 45.306’dır. Yenişehir ilçesinin toplam nüfusunun 1927 yılında 42.020 olması, 20. yüzyıl başında yaşanan savaşlarda ne kadar büyük kayıplar verildiğini ortaya koymaktadır.

Yenişehir, Milli Mücadele yıllarında Bursa’nın en fazla yıkıma uğrayan ilçeleri arasında yer almıştır. 680 yıllık bir Türk şehri olan Yenişehir, 27 Ekim 1920 ile 6 Eylül 1922 tarihleri arasında Yunan işgaline uğramış, 6 Eylül 1922 tarihinde işgalden kurtarılmıştır.

Yenişehir’in işgali öncesinde, ilçede, Anadolu’da başlayan haksız işgaller karşısında müdafaa-i hukuk örgütlenmesine gidildiği görülmektedir. Gerçekte, İzmir’in işgali ile birlikte tüm yurttaki işgale karşı tepkiler başlamış; bu tepkiler sonucunda vatanın kurtarılmasını amaçlayan ulusal örgütler oluşturulmuştu. Ülkenin her tarafında vatanın kurtuluşu amacına yönelik kurulan bu örgütler, Sivas Kongresinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirilmiştir. Daha sonra her vilayette bu cemiyete bağlı müdafaa-i hukuk şubeleri kurulmaya başlanmıştır.

15 Orhan Hülagü, *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yay., İstanbul, 2001, s.24.

İşte bu süreçte Ekim 1919'da, Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş, cemiyetin merkez heyeti 10 Ekim 1919'dan itibaren çalışmalarına başlamıştır¹⁶. Bursa'da milis güçlerinin oluşturulmasında önemli rol oynayan bu cemiyetin faaliyetleri¹⁷, Bursa merkezle sınırlı kalmamış; Kirmastı, Orhaneli, Yenişehir ilçelerinde de müdafaa-i hukuk cemiyeti şubeleri açılmıştır¹⁸.

Bu örgütlerin en güçlüsü, Yenişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuştur. Bu cemiyet, yalnız ilçe merkezinde çalışmalar yürütmemiş; 17 köyde de örgütlenme gerçekleştirmiştir¹⁹. Bu teşkilatlar, merkez heyeti ile eşgüdümlü olarak, merkez heyetinden alacakları emir çerçevesinde ve Sivas Kongresi kararları doğrultusunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir²⁰.

Yenişehir, Türk birliklerinin güneyde Uşak-Gediz doğrultusundaki saldırısı sırasında, kuzeydeki Yunan kolordusunun ileri harekâta geçmesi sonucunda, ilk olarak 27 Ekim-2 Kasım 1920 tarihleri arasında işgale uğramıştır²¹. Bu ilk işgali, Yunan ordusunun Birinci İnönü Savaşı öncesindeki ilerleyişi sırasında (6-14 Ocak 1921 tarihleri arasında²²) ikinci; İkinci İnönü Savaşı öncesindeki ilerleyişi sırasında (23 Mart-4 Nisan 1921²³) tarihleri arasında üçüncü; Sakarya Savaşı öncesindeki ilerleyişi sırasında (10 Temmuz-16 Temmuz 1921 tarihleri arasında) dördüncü, Türk ordu birlikleri ve milis güçlerinin bir baskınla kenti kısa sürede kurtarmasından sonra (24 Temmuz 1921²⁴ -6 Eylül 1922²⁵) arasında beşinci işgaller izlemiş ve bu işgal süreci, 6 Eylül 1922'de noktalanmıştır.

Bursa ve çevresinin işgalini izleyen bu günlerde, Bursa'da Yunan komutanlarının emir ve yasakları altında bir yönetim kurulmuş; şehrin yönetimini askeri işgal komutanlığı üstlenmiştir. Bu durumda, yerli Rum ve Ermeni çetelerinin sivil halka saldırılarına müsamaha gösterilmiş; işkencelere son verilmesi için vilayette Yunan Kumandanlığı'na yapılan resmi müracaatlar dikkate alınmamıştır²⁶.

İşgal sürecinde Yunan askerleri, korumaları altındaki Rum ve Ermeni silahlı çeteleriyle birlikte, sivil halka kanlı saldırılarda bulunmuşlar; ellerindeki değerli eşya, para, hayvanlara, yiyeceklere -özellikle tavuk ve yumurta adı geçmektedir-

16 Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, TTK, Ankara, s.103; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C: II, TTK Yay., Ankara, 1996, s. 139; Saime Yüceer, *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci*, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa, 2001, s.49.

17 Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığı yapan Mümtaz Şükrü Eğilmez, kendi başkanlık döneminde halktan 139 bin lira bağış topladıklarını, bununla 56. tümenin ihtiyaçları ve Bursa'da 600 kadar erin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılandığını kaydetmektedir. Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Milli Mücadelede Bursa.*, s. 190.

18 Orhan Hülagü, *a.g.e.*, s.49-50. Bu dönemde Bursa ilçelerinde örgütlenmeler için bkz. Yılmaz Akkılıç, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Birinci Kitap, s.109-113.

19 "Bursa" mad., *Yurt Ansiklopedisi*, C:3, Anadolu Yay., İstanbul, 1982, s.1651.

20 Saime Yüceer, *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci*, s.50.

21 Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, C: III, s. 261, 268.

22 *A.g.e.*, s.353, 364-365.

23 *A.g.e.*, s. 462, 479.

24 *A.g.e.*, s. 623.

25 *A.g.e.*, C: IV, s. 636.

26 Erturan. Uğuralp, "8 Temmuz'dan 11 Eylül'e", *Uludağ*, S. 23, Eylül 1939, s.6-7.

zorla el koymuşlar; köylere baskınlar düzenlemişler, evlerini ve dükkânlarını yağmalamışlar; ulusal güçlere yandaş olarak bildikleri bazı kasaba ileri gelenlerini tutuklamışlardır. Bu durumla ilgili pek çok arşiv belgesi mevcuttur. O günleri yaşamış kişilerin anıları ve eldeki belgeler, Bursa merkez ve ilçelerinin o kara günlerini açıkça yansıtmaktadır²⁷. Bu nedenle pek çok insan dışarı çıkmaya korkar hale gelmiş; evlerin duvarları delinerek tüneller açılmış; çoğu insan da, buldukları kasaba ve köyleri terk etmek ve daha güvenli yerlere kaçmak zorunda kalmıştır. İşgal döneminde yörede yaşanan yıkım, halkın yaşadığı baskı ve zulüm, dönemin tanıklarının anlatılarında da ortaya konulmaktadır²⁸.

26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz ve 30 Ağustos Başkomutanlık Meydan Muharebesi, 1815'te adı konulan Doğu Sorununun uygulamaya geçirilmesini önlemiş; emperyalist devletlerin Anadolu'da Türk siyasi hâkimiyetine son vermek planlarını alt üst etmiştir. Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Anlaşması, askeri mücadelenin diplomatik safhalarını teşkil etmiştir. Kazanılan başarı ile, Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğu, Türklerin Anadolu'dan çıkarılmayacağı, Türk milletinin esaret altına alınamayacağı bir kez daha tüm dünyaya gösterilmiştir.

2.1. Milli Mücadelede Şehit Olan Yenişehirliilerin Listesi²⁹

M.S.B. Şehitlerimiz yayınına göre, Milli Mücadele sürecinde Bursa genelinde, 200 civarında şehit tespit edilmiştir. Bunlar arasında, kayda geçmeyen şehitlerin de olduğunu göz ardı etmemeliyiz.

Milli Mücadele'de Yenişehirli şehitlerin listesi aşağıda verilmiştir.

Baba Adı	Adı	D.Yılı	Ö.Tarihi	Köy	Ölüm Yeri
İsmail	Osman	1311	10.11.1921	Subaşı	24. Fırka Sıhhiye Reviri
Hüseyin	Ahmet	1313	28.05.1921	Selimiye	Basri Tepe'de
Mehmet	Mustafa	1309	07.04.1922	Çamönü	Şark Sivas Baskınında
Ahmet	Mehmet	1313	23.07.1921	Akçapınar	Ankara Cebeci Hastanesi
Mevlüt	Salih	1308	26.08.1921		Beştepe Muharebesi
Akif Usta	Osman	1308	05.07.1922		Salihli Civarında
Mehmet	Osman	1306	15.07.1921		Meydanı Harbde
Ahmet	Mustafa	1310	27.01.1921		II. İnönü Harbinde
Mustafa	Mehmet	1314	20.09.1920		Gediz Harbinde
Hüseyin	Mehmet	1316	15.07.1921		Meydan-I Harbde
Agop	Karabet	1309	22.02.1922		Şark Erzurum Merkez Hastanesi
Osman	İsmail		28.08.1921		Mangaltepe Harbinde
Şaban	İbrahim Efendi	1314	29.01.1921		İnönü Darıdere Tepesinde
Yakup	Hüseyin	1315	09.01.1921		Hünorkaya Harbinde
Laz Hasan	Hüseyin	1312	22.07.1921		Seyitgazi
Hüseyin	Halil	1315	03.09.1922		Karayağşide
Emin	Ali Galip Efendi	1308	30.01.1921		Hamidiye Mevziinde
Mustafa	Ali	1309	04.07.1922		Eşme Dereköy Civarında
Ali	Ahmet	1308	16.03.1921		Eskişehir Merkez Hastanesi
Ali	Ahmet		25.01.1921		Ankara Hastanesi

27 Yunanlıların işgal döneminde ve Bursa'yı terk ederken bu yörede yaptıkları mezalim hakkında bkz. Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, C: II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.73-126. *Bursa İşgal Günlüğü 1920-1922*, Der: Canip Bey, Yayına Haz: Turgay Gündüz, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2004.

28 Saime Yüceer, *Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Sözlü Tarih Arşivi*, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2005.

29 MSB, *Şehitlerimiz*, s. 100-207.

2.2. Milli Mücadele'de Şehit Olan Yenişehirli Üzerine Bazı Değerlendirmeler

a. Şehitlerin Yerleşim Birimlerine Göre Dağılımı

Milli Mücadelede Bursalı şehitlerin ilçelere dağılımına bakıldığında, en fazla şehidin Mustafa Kemalpaşa ve İnegöl'den verildiği; İnegöl'ü Yenişehir'in izlediği görülmektedir. Yenişehir'den şehit veren köyler arasında, Akçapınar, Çamönü, Selimiye, Subaşı yerleşimlerinin adı geçmektedir.

b. Şehitlerin İsimlere Göre Dağılımı

Yenişehirli şehit isimlerinde sıklıkla geçenler arasında, Ahmet, Mehmet, Mustafa, Osman, Hüseyin isimleri yer almaktadır.

c. Şehitlerin Lakâplara Göre Dağılımı

Yenişehirli şehit lakâpları arasında, Hacımehmet, Hadım, Delili, Yayı, Akça, Kavami, Mehmetze, Salih, Bektaş lakâpları geçmektedir.

d. Şehit Düştüğü Cephelere Göre Dağılımı

Milli Mücadelede Bursalı şehitlerin büyük çoğunluğunun, Batı cephesinde Yunanlılara karşı mücadelede hayatını kaybettikleri görülmektedir. Listelerde şehitlerin ölüm yeri olarak çoğunlukla, Garp cephesi meydan harbi geçmektedir. Ölüm tarihlerine bakıldığında da, II. İnönü Savaşından sonra şehit sayılarının yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu nedenle batı cephesinde en fazla şehidin, Milli Mücadelede en kanlı çatışmaların yaşandığı II. İnönü Savaşı, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz sırasında verildiği söylenilebilir.

e. Şehitlerin Yaşlara Göre Dağılımı

Milli Mücadele'de Yenişehirli en genç şehit, 1316 Doğumlu Hüseyin oğlu Mehmet'tir. Mehmet, 1316 (1900) doğumlu olup, 1921 yılında meydan harbinde şehit düşmüştür. En yaşlısı ise, 1306 (1890) doğumlu Mehmet oğlu Osman'dır. 1921'de 31 yaşında şehit düşmüştür. Milli Mücadelede şehit yaşlarının giderek aşağı inmesi, daha önceki uzun savaş yıllarında Anadolu'daki insan kaybının büyük ölçüde yitirilmiş olduğunun göstergesidir.

3. Yenişehir Şehitlikleri

Savaşlarda ölen kişilerin isimlerinin yazıldığı şehitlikler, bir milletin bağımsızlık yolunda verdiği ölüm kalım mücadelesinin en önemli abideleri ve yaşayan tarihin somut örnekleridir. Vatan uğrunda yapılan fedakârlığın, değeri

hiçbir şeyle ölçülemez boyutunu yansıtan bu abideler, içinde yaşadığımız toprakların ne şartlarda kazanıldığını bizlere gösterirken; aynı zamanda bu toprakları koruma sorumluluğunu da üzerimize yüklemektedir. Bu kutsal görevi yerine getirmek ve bu bilinci gelecek nesillere de kazandırmak, bu gurur abidelerimize sahip çıkmakla mümkün olacaktır.

Bursa merkez ve çevresinde uzun savaş yıllarında kaybettiğimiz Bursalı şehitler anısına yapılan anıtlar yanında³⁰, Bursa'nın pek çok köyünde de şehitliklerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu şehitliklerin çoğu, Milli Mücadele'de Yunan işgali sırasında hayatlarını kaybedenlerin ismini taşımaktadır.

Bursa Yenişehir ilçesinde de, iki şehitlik bulunmaktadır. Bunlardan Kiblepınar Şehitliği, 1922 yılında Milli Mücadelede takip harekâtı sırasında pusuya düşürülen ve bu mevkide şehit olan 21 asker anısına; Selimiye Şehitliği de, Milli Mücadele kahramanlarından Binbaşı Muharrem Beyin anısına yapılmıştır.

Sonuç

Bursa ve çevresi, 1912-1922 yıllarını kapsayan 10 yıllık savaş sürecinde, ülke genelinde olduğu gibi, savaş yıllarının yol açtığı ekonomik çöküş, toplumsal huzursuzluk ve kargaşalıklara sahne olmuş; tüm olumsuzluklara, ümitsizliklere rağmen kurtuluşa inanmış ve vatan savunmasına büyük destek vermiştir.

Yaptığımız çalışmada, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde şehit olan 270 civarında Yenişehirli tespit edilmiştir. Yenişehir'in vatan savunmasında en fazla şehidi, I. Dünya Savaşında Çanakkale Cephesinde verdiği ve bu şehitlerin, yerleşim yeri ve cephe sevkiyatı itibarıyla, Orhaneli, İnegöl, Mustafakemalpaşa ilçelerinden sonra önemli bir çoğunlukta oldukları görülmektedir.

Şüphesiz, bu rakam bizim ulaşabildiğimiz yazılı kayıtlardan çıkan sonucu ifade etmektedir. Ama bunun yanında kayıtlara girmemiş veya elimize kayıtları ulaşmamış olanların da mevcut olduğunu dikkate aldığımızda, bu rakamın çok üstünde şehidin var olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte elimizdeki istatistikler de, bu savaş yıllarında her yaşta Yenişehirlinin cepheden cepheye koştuğunu, vatani uğruna yokluklar içerisinde fedakârlıktan kaçınmadığını göstermektedir. Bu şehitler adına yapılacak şehitlikler ve yayınlar, onların gurur abidemiz olarak yaşatılmasını sağlayacaktır.

30 Milli Savunma Bakanlığı, Yurtiçi Şehitlikler, Ankara, 1999, s.94-96.

KAYNAKÇA

- AKKILIÇ, Yılmaz, *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Birinci Kitap, Basın Kültür Sarayı, Bursa, 2008.
- _____, “Çanakkale’de Bir Başka Kahraman Yenişehirli Müstecip Onbaşı”, *Bursa Defteri*, Eylül 2006.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1993.
- BALCIOĞLU, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşına Girişimizle İlgili Tartışmalar ve Yeni Belgeler”, *Tarih ve Toplum*, Sa: 114, Haziran 1993.
- Bursa İli Çanakkale Şehitleri Proje Kitabı*, Haz: Fevzi Çakmak, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2008.
- Bursa İşgal Günlüğü 1920-1922*, Der: Canip Bey, Yayına Haz: Turgay Gündüz, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2004.
- “Bursa” mad., *Yurt Ansiklopedisi*, C:3, Anadolu Yay., İstanbul, 1982.
- EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü, *Milli Mücadelede Bursa*, Tercüman Tarih Yay., İstanbul, 1981
- ELAL, Melih, “Çanakkale’de Bursa Jandarma Taburunun İzlerini Ararken”, *Bursa Defteri*, Eylül 2006
- ERASLAN, Cezmi, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, İstanbul, 1992.
- EROĞLU, Hamza, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yay., Ankara, 1990.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi-Osmanlı İmparatorluğunun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Giriş*, Ankara, 1970.
- HÜLAGÜ, Orhan, *Milli Mücadelede Bursa*, Emre Yay., İstanbul, 2001.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, TTK, Ankara.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Balkan Savaşlarından Milli Mücadele’ye Şehitler Üzerine Yapılacak Bilimsel Araştırmalarda Metot ve Kaynak Meselesine Dair Bazı Düşünceler”, *9. Askeri Tarih Kongresi*, 22-24 Ekim 2003.
- Milli Savunma Bakanlığı, *Yurtiçi Şehitlikler*, Ankara, 1999.
- Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları İstatistikleri*, Haz. Gündüz Ökçün, Hil Yay., İstanbul, 1984.

- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C: II-III-IV, TTK Yay., Ankara, 1996.
- Şehitlerimiz, Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, I. Dünya, İstiklal, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik*, C. II, Milli Savunma Bakanlığı Yay, 1998.
- UĞURALP, Erturan, "8 Temmuz'dan 11 Eylül'e", *Uludağ*, S. 23, Eylül 1939.
- YALAZAN, Talat, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi*, C: II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- YÜCEER, Saime, *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci*, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa, 2001.
- _____, *Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Sözlü Tarih Arşivi*, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2005.